

La vida imaginada de Gaudí

Anna Figueras
Salvador Palomar
*Membres del Grup
de Memòria Biogràfica
de la URV*

A començaments dels anys seixanta es va obrir una encesa polèmica entre les poblacions veïnes de Reus i Riudoms, a l'entorn del lloc de naixement de l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet (1852-1926).

Prop de mig segle després, amb motiu de la celebració del 150 aniversari del seu naixement, es genera un procés de construcció biogràfica que recrea espais i situacions, i que té com a objectiu mostrar la decisiva influència que la infantesa i l'adolescència de Gaudí van tenir en la personalitat genial de l'arquitecte. Aquesta invenció dels orígens permet superar anteriors controvèrsies i fa possible que Reus esdevingui un referent gaudinià prescindint de la inexistència d'obres arquitectòniques a la ciutat.

At the beginning of the 1960s a fierce polemic opened up between the neighboring towns of Reus and Riudoms relating to the birthplace of the architect Antoni Gaudí i Cornet (1852-1926). Almost half a century later, with the motive of the 150th anniversary celebration of his birth, a process of biographical construction has been generated which recreates spaces and situations, and which intends to demonstrate the decisive influence of the childhood and adolescence of Gaudí on the genius of the architect. This invention of origins allows us to overcome earlier controversies, and makes it possible for Reus to become a Gaudinian reference despite the lack of his architectural works in the city.

L'any 2002 es van celebrar els 150 anys del naixement d'Antoni Gaudí i Cornet. Amb aquest motiu s'han celebrat nombrosos actes a Barcelona, a Catalunya i en altres indrets, en el que es va denominar Any Gaudí. En aquest article, però, ens centrarem en la celebració de l'Any Gaudí a la capital del Baix Camp.

Tota celebració a l'entorn d'un personatge necessita una biografia. I la biografia pública dels personatges il·lustres és sempre el resultat d'una selecció de determinats trets i fets: una vida, que pot esdevenir exemplar; una obra, que esdevé singular en el seu moment o representativa d'una època.

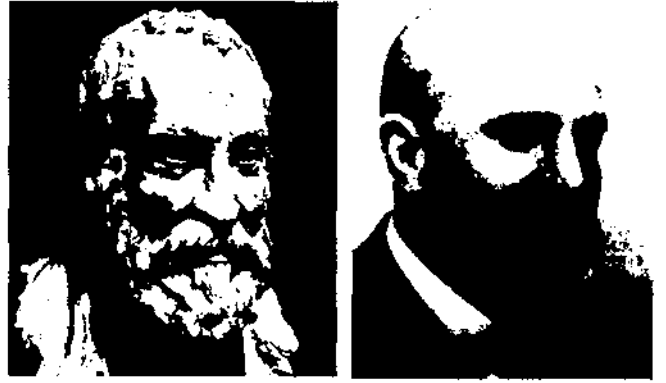
En aquest sentit, la celebració de l'any Gaudí té entre els seus objectius explícits la 'redescoberta' de la figura de l'arquitecte per al conjunt de la població o el que és el mateix, la creació d'una 'memòria del personatge' assumida per la comunitat.

Seguint Joan Prat, aquesta s'ubicaria en el camp de la memòria mítica, aquell "procés de familiarització, coneixement i interiorització progressiva que cada subjecte fa del panteó mític específic de la seva cultura, integrat per aquells déus/deesses, herois/heroïnes, líders, grans homes/dones i altres figures exemplars, que ens són presentades —ja sigui de manera formal o informal— com a models que cal seguir."¹ Antoni Gaudí és el geni, una figura superior en la seva capacitat creativa —en el sentit que depassa els límits— i, alhora, exemplar en el seu vessant humà, impregnat de senzillesa i austeritat.

En el cas d'Antoni Gaudí, sens dubte, la major part de la seva biografia gira a l'entorn de la seva obra. Més enllà d'anècdotes conegudes i d'especulacions gratuïtes, el fil conductor gairebé en la totalitat dels relats biogràfics de la seva vida són els seus edificis. Amb una considerable bibliografia —espectacularment incrementada arran de la celebració de l'any 2002— en la majoria de treballs hi ha un intent d'explicar la seva vida, la manera de ser, els gustos o les aficions a partir de la descripció i l'anàlisi de la seva obra.

Pel que fa als seus primers anys les biografies són molt reiteratives. Van fent sobretot referències a la biografia feta l'any 1929 per Ràfols.² Es

Tota biografia, especialment la d'aquelles persones més públiques, és la selecció de determinats trets i fets; en alguns casos, com el d'Antoni Gaudí, la biografia s'instal·la en allò que ha estat anomenat memòria mítica. Bust d'Antoni Gaudí fet per Joan Matamala i fotografia de Gaudí de jove.

fa referència a uns moments concrets i es repeteixen sistemàticament les mateixes anècdotes.

Algunes donen notícia de les seves arrels familiars o dibuixen el seu arbre genealògic, i posen un èmfasi especial en les influències que l'ofici del pare, la caldereria, va exercir sobre el nen Gaudí. Però, en general, la seva infància és un període obviat, en què destaca només alguna anècdota com, per exemple, el mal rendiment escolar. Una anècdota que, en tot cas, reforça la idea d'una forta personalitat, que no s'adapta a les formalitats del sistema acadèmic, amb una gran capacitat creativa, fet que es valora prou en la societat actual. De fet, quasi totes les anècdotes relatades van adreçades a destacar per una banda la seva capacitat d'atenció, per una altra una preocupació per l'estètica i una intel·ligència poc comunes.

Les biografies inclouen afirmacions sobre la seva manera de ser, el seu pensament o la seva ètica basades sempre en els testimonis de col·laboradors i persones que evidencien la seva admiració. Com a resultat es genera una percepció del personatge molt selectiva on pràcticament no hi ha elements de contrast o de dissonància respecte de la imatge principal. Les al·lusions al seu proverbial mal geni o les elucubracions sobre les seves frustracions amoroses esdevenen, encara, apunts necessaris per humanitzar el mite. Les biografies dibuixen un home inaccessible que s'expressa a través de la seva obra.

No ens interessa tant, però, tractar la manera en què les biografies construeixen el personatge a base d'elements fragmentats, com constatar, ara, el poc espai que les de Gaudí dediquen a la infantesa del personatge.

La infància i la primera joventut

Aquesta absència d'informació sobre els primers anys de l'arquitecte s'explica, d'una banda, per la manca de testimonis, però, sobretot, pel poc interès que per als seus biògrafs havia tingut aquesta etapa de la seva vida. Efectivament, si el fil conductor de les biografies és l'obra arquitectònica, la seva infància, més enrere de l'inici dels es-

tudis d'arquitectura, no havia merescut cap investigació exhaustiva.

L'etapa juvenil de Gaudí presenta, a més, per a molts dels seus biògrafs, un problema afegit: un seguit d'actuacions i actituds ideològiques —certament poc conegudes— que el separen del model exemplar que es defineix a partir de la seva trajectòria posterior. Ens referim al Gaudí “dels anys setanta i vuitanta, impregnat per idees utòpiques i revolucionàries” que, en paraules de Josep M. Carandell:

“Va treballar molt de temps, potser sense cobrar, per a l'Obrera Mataronense, una de les primeres cooperatives del país, de caràcter anarquista i maçònic. I assistia a les tertúlies de joves rebels, com la del Pelayo, on els seus millors amics eren quasi tots de Reus i la seva comarca, o de Barcelona: ateus com el poeta Bartina, bakunistes com Farga i Pellicer i Camil Oliveres, maçons com Eudald Canibell, fundador amb Gaudí i altres de la fonamental Associació Catalana d'Excursions Científiques, adjectiu aquest que ho diu tot.”³

Aquesta imatge del jove Gaudí ha estat discutida i contestada per altres autors, com Joan Bassegoda. No ens interessa ara entrar en el debat sobre la suposada maçoneria de Gaudí, o sobre si és cert que Gaudí “es posava a vegades, amb algun company, a la porta de les esglésies blasfemant a gust i després insultant els feligresos que sortien cridant-los llanuts”. Sigui certa o llegendària, però, la simple possibilitat explica un cert oblit d'una etapa de la vida de l'arquitecte que potser no acaba d'encaixar prou bé en la figura posterior. I que, a més, ha de ser sistemàti-

1. Segons notes de J. Prat del Seminari del Grup de Memòria Biogràfica. (2002).

2. J. F. Ràfols elaborà el 1929 una primera biografia amb el títol *Gaudí 1852-1926*.

3. Carandell, J. M. “L'enigma Gaudí”. *La Vanguardia* (4 octubre 1998).

cament rebutjada per aquells que veuen Antoni Gaudí en el camí de la santedat.

D'aquesta forma, a molts dels seus biògrafs no els han interessat gaire les possibles simpaties juvenils d'Antoni Gaudí per un obrerisme revolucionari prou allunyat del catolicisme social amb el qual s'identificarà d'adult. Ni molt menys la seva col·laboració amb cercles d'actituds anticlericals o crítics amb la religió. A més, Gaudí va deixar molt pocs escrits. Els biògrafs de Gaudí han disposat —pel que fa a textos del mateix arquitecte— de comptats textos autobiogràfics i d'una escassa correspondència recollida per L. Mercader en l'edició *Antoni Gaudí. Escritos i documentos*; entre aquests destaca un quadern de notes (1873 i 1879). També hi ha alguns articles del seu amic Eduard Toda i les confidències que, de gran, feia als seus col·laboradors, com les recollides per Cèsar Martinell, *Gaudí i la Sagrada Família comentada per ell mateix* (1951); J. F. Ràfols, *Gaudí 1852-1926*; Joan Bergós i Massó, *Antoni Gaudí. L'home i l'obra* (1954); Joan Matamala i Flotats, *Antonio Gaudí. Mi itinerario con el arquitecto* (1960) i Cèsar Martinell Brunet, *Gaudí. Su vida, su teoría, su obra* (1967),⁴ en les quals hi ha poquíssimes anotacions autobiogràfiques.

En aquest context, la infància d'Antoni Gaudí ha estat poc relatada. Després de la referència al naixement, obviant moltes vegades la polèmica amb un lacònic "va néixer i fou batejat a Reus", i d'unes breus referències als seus estudis, se situa com a punt de partida de la seva biografia el començament de la seva activitat com a arquitecte.

Sens dubte, però, un element clau en l'afirmació dels orígens és l'indret de naixement de l'arquitecte. La capital del Baix Camp, Reus, i la veïna població de Riudoms s'han disputat l'honor d'haver vist néixer l'arquitecte en el seu terme municipal.

A començaments dels anys seixanta del segle passat, Josep M. Guix Sugranyes publicà *Defensa de Gaudí*, un exhaustiu recull de testimonis orals i documentals, escrit amb l'única finalitat de deixar palesa la filiació reusenca del conegut arquitecte i rebutjar les tesis que situaven el seu lloc de naixement al Mas de la Calderera de Riudoms o dalt d'un carro, a mig camí entre Reus i Riudoms.

Aquestes posicions havien estat publicades el 1960 en un opuscle impulsat pels Amics de Gaudí de Riudoms, amb el títol *La verdad sobre Gaudí. Conjunto de pruebas que revalidan el hecho histórico del nacimiento de Gaudí en el "Mas de la Calderera" de Riudoms*.

Era, efectivament, un moment de polèmica encesa entre ambdues poblacions —que havia de durar molts anys i que sembla no tancada— per atribuir-se el lloc físic de naixement d'un personatge il·lustre.

La lectura d'aquelles pàgines, escrites amb vehemència i repetitiva argumentació, ens situa prou bé en el centre de les obsessions —si més no, d'algunes persones— del moment. Més que una preocupació per la història —malgrat les constants invocacions a la veritat històrica— hi ha una necessitat de recuperar, amb la certesa dels orígens, la propietat local d'un personatge conegut arreu del món, en aquells moments força menys que en l'actualitat. Compta poc, o gens, aprofundir en el coneixement del personatge i la seva relació amb la ciutat on havia nascut. Encara que, alhora, una de les línies d'argumentació de la tesi riudomenca sigui el sentiment.

Perquè més que en l'àmbit del debat històric, la controvèrsia s'ha situat força més en el terreny del folklore, en el sentit més científic de la paraula. A risc de simplificar excessivament l'anàlisi, si els defensors de la tesi reusenca han comptat sempre amb la solidesa dels documents que anotaven inequívocament la filiació de l'arquitecte, els riudomens han fet pal de paller d'un sentiment que, en vida, hauria portat teòricament Antoni Gaudí a declarar-se riudomenc, a explicitar el seu rebuig a la ciutat de Reus que el menyspreava. Una argumentació que, sense comptar amb proves fefaents, podria semblar com a mínim versemblant, tenint en compte les circumstàncies posteriors. I en aquest dubte, entre raonable i emocional, s'ha mantingut la polèmica fins al present.

Perquè és obvi que una conclusió del tipus "Antoni Gaudí va néixer a Reus però la indiferència dels seus paisans, quan no el rebuig dels professionals que el veien com una amenaça per als seus interessos, van provocar la total desvin-

culació de l'arquitecte respecte de la ciutat i, potser, encara un lligam més fort amb la població dels seus avantpassats paternals", no hauria satisfet cap de les parts.

Al contrari, cada tesi ha comptat, amb el pas del temps, amb més suports basats en el testimoni indirecte i la subjectivitat de l'opinió personal. En aquesta línia es poden apuntar des de l'ús dels testimonis coetanis a d'altres, de segona i tercera generació, que manifesten recordar allò que havien sentit explicar als seus avis. O podríem seguir el fil també de les visites, a Reus o a Riudoms, de parents llunyans i col·laterals, emprats sempre com a recurs per donar força a les respectives argumentacions.

En definitiva, la polèmica sobre el lloc exacte de naixement d'Antoni Gaudí no és tan llunyana del debat secular que mantenen algunes poblacions sobre si la imatge de la Mare de Déu que es venera en una ermita encimbellada dalt d'un turó, al límit dels dos termes municipals, va ser trobada per un pagès sota una olivera del terme d'una de les poblacions o bé al terme de l'altra. S'ha quedat en un terreny, el de la creença, en el qual difícilment es pot intentar convèncer ningú.

A més, la controvèrsia se situa clarament en l'àmbit d'aquest folklore de relació entre poblacions veïnes. Si hem de creure el testimoni de Xavier Amorós, la polèmica neix d'un capellà "amb poca feina", fill de Pratdip i destinat a Riudoms i de l'afany de protagonisme d'un reusenc "egocèntric i un exhibicionista inveterat".³

Xavier Amorós és molt crític amb la campanya que, el 1960, desfermà Guix amb dues emissions de cara al públic, a l'auditori de Ràdio Reus, "unes emissions que resultaren patètiques" i que van transcendir a la premsa barcelonina i que fins i tot van arribar a sortir a la televisió. És prou coneguda l'anècdota del milió de pessetes que Guix va oferir a aquell que demostrés documentalment que Gaudí havia nascut a Riudoms. "Una de les coses que es va aconseguir —explica Amorós— és que tots els pobles de la comarca (...) reaccionessin en contra l'actitud de Reus —encara que Guix no representés res— que trobaren potent i abassegadora."

Atiada periòdicament pels més genuïns repre-

La percepció, a partir de testimonis en molts casos parcials, que es té de personatges com Gaudí comporta percepcions molt selectives de la vida d'aquests. Caricatura d'Antoni Gaudí feta per Feliu Elias, Apa (La Publicitat, 11 de juny de 1926).

sentants del patriotisme localista, la polèmica, però, no ha semblat, en general, importar massa ni als reusencs ni als riudomencs més enllà de ser un bon motiu per encetar enceses i intranscendents converses de cafè.

El 2002, Reus i Riudoms retornen encara sobre el tema amb motiu de la celebració del 150 aniversari del naixement del genial arquitecte. Però ho fan —si més no, aparentment— des d'uns altres paràmetres. El debat sembla superat des de la història documentada i, a més, a començaments del segle XXI interessa menys als polítics locals embrancar-se en enfrontaments estèrils que intentar col·laborar per tal d'aprofitar, en la mesura que sigui possible, el ressò mediàtic de l'esdeveniment. Hi ha un nou repte, en certa manera comú per a ambdues poblacions: vincular la figura de l'arquitecte a la seva comarca, més enllà de la claríssima centralitat de Barcelona en la celebració. A banda d'alguna opinió personal, i puntual, a la premsa, doncs, la polèmica és inexistent.

Perquè, fonamentalment, el que cal és anar més enllà del que s'ha argumentat fins al moment i articular un nou discurs que possibiliti vincular la persona amb els orígens. Ni Reus ni Riudoms compten amb obra arquitectònica i, per aquesta raó, cal motivar tots aquells que s'interessen per Gaudí a partir d'una redescoberta —una invenció— dels orígens del geni. Un discurs

4. Altres testimonis contemporanis es poden llegir en el recull *Antoni Gaudí, 1852-1926. Antologia contemporànea*, ed. a càrrec de Juan José Lahuerta (2002).

5. Amorós, X. *Temps estranys...*, p. 352-353.

*Balda del
semisoterrani
de Bellesguard.*

que se centra a mostrar com, a banda de l'estricta fet del naixement, l'entorn va influir decisivament en el personatge. D'altra banda, així es troba un encaix de Reus i Riudoms en la celebració.

Aquesta necessitat desencadena un procés de construcció biogràfica dels primers anys de vida, l'etapa compresa entre el seu naixement, el 1852, i la seva arribada a Barcelona, el 1869. Una etapa curta, però que es pretén definitòria. Una construcció biogràfica que comença a perfilar-se al començament de la celebració i que es consolida, sense recances, al final.

El lema que es pot llegir a la casa del carrer de Sant Vicenç de Reus, inaugurada en el marc de la celebració de l'Any Gaudí, és prou representatiu:

"El 25 de juny de 1852 va néixer en aquesta casa l'arquitecte Antoni Gaudí i Cornet que hi va viure d'infant i d'adolescent, en una etapa decisiva per a la formació de la seva personalitat artística."

Els espais gaudinians al Baix Camp

No cal insistir aquí en la necessitat de comptar amb espais de referència simbòlica que siguin, alhora, referents físics d'aquesta etapa viscuda i indrets per ser mostrats a un públic desitjós d'apropar-se als llocs que van veure i on van viure els personatges il·lustres.

La creació, doncs, d'una geografia gaudiniana és necessària, ja que ni Reus ni Riudoms compten amb espais significatius i els indrets que apareixen vinculats a l'arquitecte tenen poc interès patrimonial i han estat, fins al moment, pràctica-

ment oblidats. Aquest és el cas del mas de la Calderera o de la casa on hi havia la caldereria del pare de l'arquitecte, a Riudoms, o de l'obrador reusenc —ja desaparegut— i la casa de la família de la seva mare, al carrer de Sant Vicenç de Reus.

El dubte sobre l'indret on va néixer Gaudí arriba fins a la casa. Efectivament, tot i que J. Ràfols, en la biografia publicada el 1929, apuntava la possibilitat que fos la del carrer de Sant Vicenç, durant molts anys es va donar per segur que havia nascut a la casa familiar del carrer de Sant Joan, al costat de la plaça de Prim.

Fins a la celebració del 2002, però, aquest no havia estat un tema destacat. L'argumentació, apuntada entre altres per Joan Bassegoda, és basada en el fet que, a l'època, les dones anaven a parir a casa de les seves mares. El cert és que —a banda de suposicions i probabilitats— aquesta casa existeix físicament i es pot mostrar, l'altra no.

A Riudoms opten per refer la casa en runes on s'havia ubicat la caldereria. Es tracta, no menys que en el cas reusenc, d'una invenció d'espais gaudinians. En una casa que havia estat propietat del pare de Gaudí es recreen, de manera més o menys afortunada, les diverses estances d'una casa on Gaudí podria haver passat temporades. A la planta baixa s'exposen eines i objectes que figuradament devien formar part d'una caldereria com la del seu pare.

Tornant a Reus, la inauguració d'un monument al Gaudí nen representa la concreció física d'aquesta imatge volguda. El símbol esdevé material. La possibilitat esdevé certesa. Si, en els inicis de la celebració, s'apuntava la possibilitat que la casa del carrer de Sant Vicenç fos l'indret triat per la seva mare per donar a llum, basant-se en el costum, en acabar l'any s'afirma sense ambigüitats:

"Antoni Gaudí i Cornet va néixer al carrer de Sant Vicenç de Reus el dia 25 de juny de 1852. Aleshores, aquesta casa era propietat dels seus avis materns i va ser el lloc escollit per la seva mare per donar a llum, tot i que els seus pares s'havien instal·lat al carrer de Sant Joan, on —a més de l'habitatge— tenien un taller de caldereria. L'habitatge del carrer de Sant Vicenç (...) va ser de la família de Gaudí fins el 1878. Des del

punt de vista arquitectònic, no podem considerar que aquesta construcció tingui un atractiu especial, però sí que és cert que —amb motiu de l'inici de la Ruta Gaudí a la ciutat— moltes persones, sobretot forasteres, volien conèixer el lloc precís en què havia nascut el genial arquitecte. És per això que, des de l'Agència del Paisatge Urbà de l'Ajuntament de Reus, es va considerar convenient identificar de forma clara la casa on Gaudí va venir al món.⁶

A la porta de la casa, s'hi pot llegir, a més —en català i en anglès— “casa particular, no s'admeten visites”. De ben segur, però, que el simbolisme de la casa com a espai gaudinià seria molt menor si no disposés de l'ajut del monument al nen Antoni Gaudí, ubicat al costat mateix, que visualitza amb claredat un missatge recurrent en els espais vinculats a personatges il·lustres. Inaugurat el 21 de juny de 2002, el monument idealitza el nen precursor del geni —és un nen que juga, amb unes esferes simbòliques— i possibilita la vivència de l'espai com a indret gaudinià.

La influència de l'empenta cultural reusenca

Gaudí és presentat sovint com un nen malaltís, sobreprotegit per la seva mare, afectat d'una malaltia pulmonar, que es veia, molts cops, “privat de jugar a l'aire lliure i es passava els dies contemplant el món exterior des de casa.”⁷

“La infancia de los grandes creadores suele describirse siempre de una manera idealizada, y la de Gaudí no ha sido una excepción en la mayor parte de sus biografías. Un siglo y medio más tarde, resulta del todo imposible saber cuanto hay de verdad y cuanto hay de fábula en estas descripciones. La mayor parte de los retratos infantiles de Gaudí coinciden en afirmar que su salud era bastante frágil y que su temperamento era curioso y de un gran voluntarismo. Al parecer, fue esa fuerza de voluntad la que le hizo superar los quebrantos de una infección pulmonar y una artritis precoz de origen reumático. Según algunos biógrafos, Gaudí se sabía predestinado y se empeñó en desmentir a los médicos que le pronosticaban

Reixa de la planta baixa de Bellesguard.

una vida breve. Como es lógico, esas especulaciones carecen de todo fundamento documental.”⁸

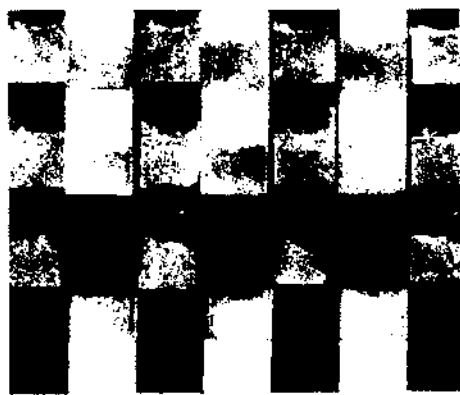
Malgrat aquesta imatge de nen malaltís i que passava llargues temporades al mas familiar, fora de Reus, un dels arguments àmpliament repetits durant l'any 2002 s'ha centrat a destacar la importància de la vida cultural de la ciutat, en aquell moment, que inevitablement havia d'impregnar el Gaudí nen. D'acord amb aquesta visió, Gaudí no seria sinó un més d'aquests reusencs extraordinaris que la ciutat generà a mitjan segle XIX. Gaudí, s'afirma, és producte de la seva ciutat, d'una ciutat que té en la cultura el seu senyal d'identitat.

En aquest punt, el record de Gaudí esdevé memòria social en la mesura que apunta a les conseqüències biogràfiques d'una adscripció a una comunitat amb una autoimatge ideal: Reus és, en aquest sentit, la ciutat cultural per excel·lència —la imatge de la capitalitat cultural segueix ben vigent en el present— i és una ciutat productora, en totes les èpoques, de personatges que destaquen per la seva capacitat d'innovació o la seva genialitat. A més, Reus és una ciutat que projecta sempre els seus fills il·lustres cap al món, fills que, quasi sempre, troben el reconeixement i la fama fora vila, però no obliden mai els seus orígens. Integrar Antoni Gaudí en aquest model interpretatiu —amb el qual s'al·ludeix a Prim o a Fortuny, per exemple— és força més efectiu que

6. Vegeu l'opuscle *Gaudí per Reus...*, p. 4.

7. Torrance, R., p. 76.

8. Navarro, J. J. *Gaudí, el arquitecto...*, p. 34.

Detall de la
Casa Vicens
(Barcelona)

qualsevol documentada argumentació sobre la seva naixença.

Certament, l'inici de la segona meitat de segle XIX assenyala a Reus, com en altres indrets, un moment de canvi. La ciutat és, encara, una de les poblacions capdavanteres del país, segona pel que fa a població, on es reflecteixen els canvis socials i l'efervescència cultural i ideològica. Anguera ho sintetitza dient que era:

"[U]na societat dinàmica i en ebullició on ben aviat s'incorporaren les novetats tecnològiques i on també els conflictes socials i ideològics hi eren presents. Vol dir, doncs, una societat amb marques desigualtats. Eren els anys en què es crearen les grans empreses tèxtils, el Vapor Vell i el Vapor Nou, que si generaven enormes rèdits als accionistes, empenyien alhora cap a la proletarització molts dels antics menestrals. Les corrues de treballadors, la majoria dones, que s'adreçaven als vapors no podien passar desapercibudes per al nen Gaudí."⁹

Malauradament, del Gaudí nen en coneixem ben poques coses. Podem suposar, com Anguera, que les circumstàncies del seu entorn van contribuir a despertar "si no una consciència social, fóra demanar massa per l'edat i per l'època, sí l'afecte pels desvalguts". O que el progressisme social que impregnava la ciutat l'influís d'alguna manera.

La mitificació de la revista *El Arlequín*, que esdevé el símbol preminent d'aquest Gaudí reusenc implicat en l'efervescència cultural del seu temps, és absoluta.

L'existència de la revista era coneguda pel testimoni d'Eduard Toda, però fins al 2001 no se'n

va poder localitzar una col·lecció sencera, entre els manuscrits d'Eduard Toda conservats al CSIC, a Madrid.¹⁰

Entre altres referències, Eduard Toda en parla el 1936 en un article *Records d'Antoni Gaudí a Reus, fins l'any 1870*, on explica:

"Quan un dia se'ns ocorregué fundar un periòdic, *El Arlequín* del qual arribarem a publicar deu números manuscrits amb "tirada" de dotze exemplars. Gaudí sols hi volgué contribuir fent uns quants dibuixos, que gravà toscament al boix per a marcar-los com a segells."¹¹

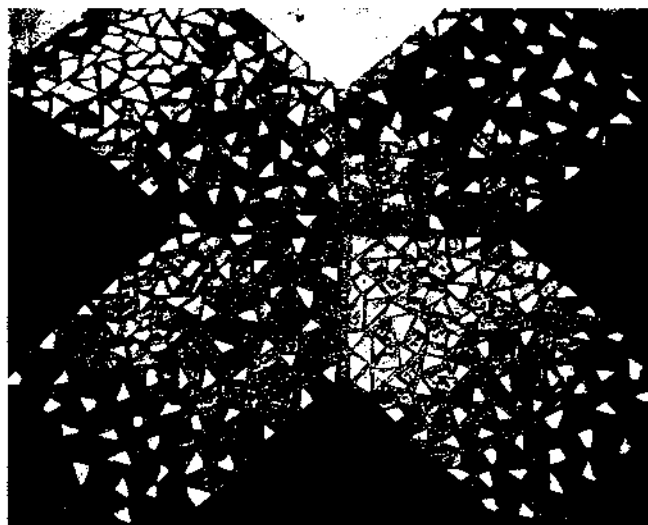
El Arlequín començà a aparèixer el 1867, amb un tiratge —segons Toda— de dotze exemplars copiats a mà. La col·lecció conservada inclou exemplars repetits que, potser, no van arribar a ser distribuïts. Els destinataris de la publicació havien de ser els amics o companys de classe.

Els textos, obra bàsicament d'Eduard Toda i Josep Ribera, tenen un caire humorístic i festiu, en un primer moment, per passar cap a un contingut força més polític, a partir del desè número, arran de la Revolució de Setembre de 1868. Eduard Toda, principal impulsor de la revista, era nebot i fillol de Josep Güell i Mercader i la revista adopta posicions clarament anticlericals i anti-borbòniques, en favor dels guanyadors de la Revolució de Setembre.

La col·laboració de Gaudí a la revista és ben modesta, i es limita a la realització dels dibuixos de la capçalera dels vuit primers números —per cert, l'etapa menys compromesa políticament de la revista— amb unes còpies infantils de gravats d'època que il·lustren opuscles i romanços populars: un cap femení i un arlequí de cos sencer. No es pot afirmar, més enllà de l'amistat que l'unia a Eduard Toda, que la revista reflecteixi ni el pensament directe ni tan sols un posicionament ideològic compartit.

Malgrat la migradesa esdevé així, amb la mirada del present, l'obra d'infantesa del geni. L'arlequí és, significativament, el personatge central del muntatge d'Els Comediants per a la celebració, el *Bateig de foc de Gaudí*, una adaptació del seu conegut espectacle *Dimonis*. Però, sobretot, la participació d'Antoni Gaudí en la revista serveix —més encara que la col·laboració amb Eduard Toda en la

*La dimensió quasi mítica de Gaudí
ha generat un seguit
d'interpretacions de tot ordre, que
han cercat esbrinar les seves arrels
artístiques. Creu de mosaic del xiprer
de la façana del naixement (Sagrada
Família, Barcelona).*

romàntica proposta de restauració de Poblet— per presentar-lo com a subjecte actiu de la vitalitat cultural de la ciutat, en una etapa d'intensa evolució ideològica, de conflictes polítics i de vida social. *El Arlequín* ha estat una peça clau en la construcció biogràfica dels orígens de Gaudí.

La recerca de la natura i l'arquitectura propera

El discurs sobre la influència del paisatge i les formes naturals en l'obra de Gaudí ha estat a bastament explotat i troba la seva adaptació immediata en l'àmbit local. Entre les formes naturals més esmentades com a font d'inspiració gaudiniana, destaquen els perfils arrodonits de les serralades prelitorals catalanes. Montserrat, símbol patriòtic per excel·lència, és el referent obligat.

Tanmateix, altres muntanyes poden haver estat igualment font d'inspiració. A més de la serra de la Llena, que alguna biografia converteix impudicament en la *sierra de la Hiena*, Montsant té mèrits suficients, per la seva excepcionalitat paisatgística i per la seva proximitat al Camp, per esdevenir un d'aquests indrets.¹²

Antoni Gaudí destacà per una gran capacitat d'observació del seu entorn ja des de la seva infantesa, i això va ser molt important per a la seva formació, com ho són sempre les primeres vivències per a la formació de les persones. Tal com, anys després, comentà el mateix arquitecte:

“Amb els testos de flors, voltat de vinyes i oliveres, animat amb el cloquejar de l'aviram, el piular dels ocells i el zumzeig dels insectes i amb les muntanyes de Prades al fons, vaig copsar les més pures i plaents imatges de la Natura, aquesta Natura que sempre és la meva mestra.”¹³

La contemplació de la natura propera ha possibilitat la recuperació del Mas de la Calderera de Riudoms com a espai gaudinià preferent i no conflictiu. Ja no importa si hi va néixer. El que compta és que fou un indret en el qual el nen Gaudí va viure, suposadament, un intens contacte amb l'entorn: les fulles, les flors, els arbres i les pedres de la riera esdevenen referents d'inspiració gaudiniana, com ho són els cingles de Mont-

sant o la serralada de Prades. Aquesta influència de la natura en l'obra de Gaudí es pot matisar — pel que fa a l'etapa juvenil— pels testimonis que el situen força més interessat en les obres humanes: la Tarragona romana, les runes de Poblet o les feines artesanals com la caldereria. Recordem que Eduard Toda, el 1936 explicava:

“La nostra vida comuna escolar fou bastant variada. He de dir, en primer lloc, que els tres nois érem bons deixebles, en opinió dels professors (...) però en les nostres aficions particulars variàvem sovint. (...) Quan volíem excursionar per les belles torrenteres i enfonsats camins dels voltants de Reus, en busca de llocs evocadors dels nostres sentiments romàntics, Gaudí preferia millor anar a les ruïnes dels forns romans del camí de Monterols, a l'aqüeducte dels capellans, a racons, en fi, on l'art dominés la naturalesa.”¹⁴

Efectivament, no menys que les formes naturals, s'ha cercat en l'arquitectura del Camp aquella font d'inspiració primera. Mentre que alguns autors destaquen la influència de l'arquitectura local —amb l'escala del campanar de l'església de Sant Pere com a exemple emblemàtic—, altres no s'estan d'afirmar, però, que:

“[E]n el aspecto arquitectónico, Reus era una ciudad decididamente provinciana, con un claro predominio de construcciones neoclásicas y barrocas de estilo alambicado y construidas por ta-

9. Anguera, P. *Reus en el temps...*, p.15.

10. Vegeu l'article de Massó J.; Ferran, M. *Un cop d'ull...*, p.38-54.

11. *El Matí*, 21 de juny de 1936, reproduït a: *Gaudí & Reus*, p. 159-161.

12. A més, la possibilitat d'alguna estada esporàdica de l'arquitecte al peu de la serralada no és inversemblant.

13. Esmentat per Salcedo, A. *Aproximació...*, p.15.

Els processos d'interiorització, coneixement i familiarització de molts personatges públics fan que aquests entrin a formar part de la quotidianitat a través de la memòria mítica: heroi/líder/déu, etc., tot plegat íntimament unit a les pulsions de cada societat en moments determinats de la seva història. Antoni Gaudí i Cornet a la processó del Corpus de 1920 a Barcelona.

lentos de segunda fila (...) No parece que la arquitectura reusense ejerciera una gran influencia en Gaudí salvo por un cierto 'horror al vacío' que caracteriza algunas de las obras de su primer período de autoría independiente."¹⁵

Un altre aspecte prou destacat és la influència de l'ofici del pare. Gaudí mateix deia que la seva capacitat per concebre l'espai en les construccions tenia com a origen el fet de ser fill de successives generacions de calderers:

"El calderer és un home que d'una planxa n'ha de fer un volum. Abans de començar la feina ha d'haver vist l'espai."

En tot cas no es pot dir que les accions divulgatives de l'Any Gaudí hagin possibilitat un millor coneixement d'aquest ofici tradicional i de les seves tècniques.

En conclusió, la infància de Gaudí està influïda, sens dubte, per factors diversos que s'han valorat diferentment segons ha interessat.

"Sería tan absurdo como carente de fundamento afirmar que los primeros años de Antoni Gaudí transcurrieron entre momentos inspirado-

res en el taller de su padre, influjos perdurables de la dramática naturaleza que lo rodeaba y arrebatos de fervor religioso. Tan absurdo como afirmar que la arquitectura de Gaudí es 'ecológica' o 'psicodélica', tan carente de fundamento como pintar la infancia de Gaudí como los inicios de la vida de un santo, como han hecho algunos de sus hagiógrafos más efectistas o entusiastas. Nada permite afirmar que Gaudí no fué un niño como todos los demás."¹⁶

La necessària relació amb Reus

Un cop mostrada la influència de l'etapa infantil en la configuració de la personalitat de l'arquitecte, s'ha de reconèixer que la vida i l'obra de Gaudí es desenvolupa lluny de la seva ciutat. Callia, però, insinuar una relació amb la ciutat durant tota la vida. Un dels components per fer-ho han estat els "famosos papers de Reus", un conjunt de documents de procedència diversa i, en bona part, portats a la ciutat després de la mort d'Antoni Gaudí que es presenten, alhora, com la prova fefaent de la vinculació de Gaudí als seus orígens —en el mateix sentit que ho eren del seu naixement, però amb una visió més àmplia— i com a 'llegat' del geni, en clara substitució de l'obra arquitectònica que mai no hi arribà a fer.

L'exposició "Gaudí & Reus" exemplifica prou bé la mitificació d'aquests papers. Els documents són emprats no tant com a font de coneixement sinó, fonamentalment, com a objectes-testimoni. Altres objectes —la corbata que portava en el moment de l'accident mortal, per exemple— reforcen aquest aspecte.

L'exposició és, en aquest sentit, molt propera, encara que sigui amb format diferent i amb mitjans tecnològics més avançats, al plantejament del llibre *Defensa de Gaudí*. Igual que aquella obsessiva defensa del lloc de naixement, té com a objectiu provar i no interpretar els orígens de Gaudí. Igual que en aquell moment, s'opta pel fetixisme envers els documents. Només, recordem-ho, ha canviat l'objectiu concret: ja no es tracta de centrar-se únicament en el lloc físic de l'arribada al món del geni. Les vitrines s'omplen

de papers que no es poden llegir, i que podran ser substituïts per reproduccions, i en els textos de l'exposició, la relació de Gaudí amb Reus es mostra d'una manera anacrònica i acrítica:

"Gaudí tornava regularment a Reus, però les seves estades i visites van esdevenir més escadusseres arran de l'inici de la seva tasca laboral (...) i, sobretot, després de la mort de la seva mare (1876), la consegüent anada del seu pare a Barcelona i la venda de la casa materna (1878). La relació directa s'hagués pogut reprendre més endavant, però les circumstàncies van impedir la concreció d'un projecte per a una nova façana de Misericòrdia que havia de dirigir Gaudí (1903) i del qual només ens resten alguns dibuixos exposats a llapis. La relació es va mantenir, de tota manera, perquè alguns dels seus clients més importants (com Roser Segimon o el bisbe Grau) i molts dels seus col·legues i col·laboradors (com Berenguer, Rubió o Sugrañes) eren compatricis seus."¹⁷

Efectivament, tant el bisbe Joan B. Grau com Roser Segimon van ser clients de l'arquitecte. Però ho foren en moments molt diferents. El bisbe Grau és, sens dubte, un dels personatges clau en la trajectòria personal de l'arquitecte, però ja feia molts anys que era mort quan Gaudí proposà el seu projecte per a la façana de Misericòrdia. Probablement, en l'estudi de les relacions entre l'arquitecte i aquesta figura de l'església del seu temps hi hagi un dels aspectes més clars de la vinculació de Gaudí amb els seus orígens geogràfics. I pel que fa a Roser Segimon és sabut que les seves relacions amb l'arquitecte no eren massa bones. En tot cas, no ho eren prou com per fer-les servir d'element de relació amb la seva ciutat.

No es parla pràcticament de les relacions de Gaudí amb Joaquim M. Bartrina, en el moment de la seva col·laboració amb la Cooperativa Obrera Mataronense.¹⁸ Però tampoc s'entra massa, tot i la inevitable referència al disseny d'un penó, a la devoció de Gaudí per la Mare de Déu de Misericòrdia.

Si, entre els anomenats papers reusencs, es valora especialment la conservació d'un esbós del projecte de façana per al santuari de Misericòrdia, de l'altra s'obvien les circumstàncies que van im-

pedir-ne la realització. Guix Sugrañes —ben poc sospitos de donar arguments als qui pensaven que Gaudí se sentia dolgut amb la seva ciutat— recull, en aquest sentit, l'enuig de l'arquitecte pel refús de la Junta de Santuari a la seva proposta:

"Marxem, que al nostre poble no ens volen els plànols, la maqueta ni la direcció (...) i això que fins portariem diners; del matí a la tarda hi ha hagut un canvi, no entenc què pot haver passat."¹⁹

El mateix Guix aporta un testimoni sobre els problemes de competència entre Gaudí i altres arquitectes reusencs, en transcriure una conversa entre Joan Fusté —constructor—, Domènec Sugrañes —el seu cosí germà— i Pere Caselles, arquitecte municipal de Reus. Aquest es queixa a Sugrañes que "[els venien] a prendre la feina de Reus", en referència a diverses obres que havien realitzat Rubió i Sugrañes. La resposta indignada de Domènec Sugrañes ("A veure si essent fills de Reus no podrem venir a fer cap obra aquí. Ja ens vàreu treure a tots tres una vegada, quan volíem fer Misericòrdia")²⁰ és prou indicativa. El cert és que, més enllà de l'anècdota, una aproximació seriosa a la relació d'Antoni Gaudí amb la ciutat de Reus, ja en la seva època d'arquitecte de prestigi, necessitaria una reflexió sobre fets com el rebuig del projecte de Misericòrdia o la bona acollida que a la ciutat va tenir Domènec i Muntaner, que hi ha deixat excel·lents mostres de la seva arquitectura.

No pertoca ara, però, entrar en aquest tema. Només cal constatar, de nou, que en la construcció d'un relat biogràfic compten tant els records com els oblidats. Un detall significatiu és que l'exposició pràcticament no mostra objectes ni docu-

14. *El Matí*, 21/06/1936, reproduït a: *Gaudí & Reus*, p. 159-161.

15. Navarro, J. J. *Gaudí, el arquitecto...*, p. 37.

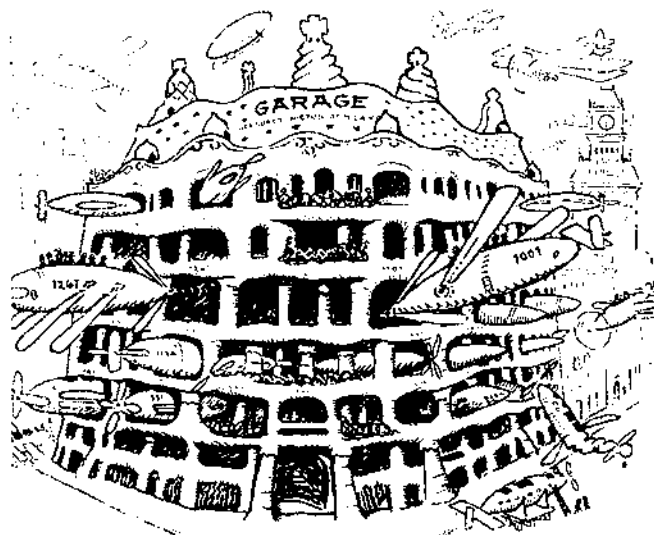
16. Navarro, J. J. *Gaudí, el arquitecto...*, p. 38.

17. L'obra arquitectònica i artística. Exposició "Gaudí & Reus".

18. Segons Jordi Pomès i Maria Rodríguez, a *L'Obrera Mataronense...* hi havia, com a mínim dos reusencs implicats en la construcció d'aquella cooperativa, Joaquim M. Bartrina i Salvador Pagès.

19. Guix, *Defensa...*, p. 42.

20. Guix, *Defensa...*, p. 42.

En el cas de Gaudí, la major part de la seva biografia es basa en els edificis que va fer, i s'obvien etapes de la vida poc conegudes, com per exemple la seva infància. La Casa Milà convertida en terminal d'aeronaus i dirigibles (L'Esquella de la Torratxa, 4 de gener de 1912).

ments del Gaudí adult. El trànsit de la joventut a la mort —després de mort abunden els retalls de premsa local— es fa amb un conjunt de fotografies de les obres. De fet, l'únic objecte personal del Gaudí adult, de procedència local, és una targeta que mostra la seva amistat amb un capellà nascut a la Selva del Camp.

Conclusions

La generació d'una biografia suposa sempre un procés de construcció a partir de la selecció de trets personals i fets succeïts. En aquest sentit, podem afirmar que totes les biografies són, en certa forma, *vides imaginades*, per la mateixa persona o per aquells que les elaboren posteriorment. Tanmateix, en el cas d'alguns personatges notables, la necessitat d'apropiació per part de la comunitat d'aquesta biografia suposa un procés de construcció del relat en el qual determinats factors esdevenen principals.

En certa forma, la vida imaginada d'Antoni Gaudí en la seva etapa d'infantesa i primera joventut, afirma categòricament la seva vinculació a la ciutat i presenta, alhora, la seva genialitat com una conseqüència d'un entorn —integrat per la natura i les obres humanes— i d'un moment històric de vitalitat cultural de Reus.

I, en la mesura que es reclama continuadora d'aquesta trajectòria cultural, la ciutat del present inclou Gaudí entre els seus actius, cosa que permet bastir un discurs de present i futur en el qual el que s'ha de mostrar ja no és tant l'obra reusenca de Gaudí —que no existeix— com la mateixa ciutat, no menys imaginada, que dota els seus fills d'un caràcter especial.

Són conegudes les anècdotes de la persona del carrer que, preguntada per l'obra de Gaudí, esmentava la casa del carrer Sant Vicenç, o d'algun text refregit amb intencionalitat turística, que atribuïa al mateix edifici el caire de modernista. Més enllà de l'anècdota, però, és cert que la celebració de l'any Gaudí ha imposat un discurs en el qual allò que no era —la façana del santuari, per exemple— servia per explicar el que podia haver estat. En el qual, llocs comuns de la vida quotidiana de la ciutat s'impregnaven d'esperit gaudià. On modernisme s'identificava —no sempre amb rigor científic— amb Antoni Gaudí. Un discurs que no ha estat contestat pràcticament més enllà de la broma carnavalesca²¹ i d'alguns escadussers articles crítics a la premsa o de sentides opinions personals.²²

Acabada la celebració, les valoracions diferien des del triomfalisme més absolut per part dels responsables municipals a visions més contrastades des de la premsa:

“L'Any Gaudí ha dinamitzat l'activitat cultural a Reus durant el 2002. També s'ha aprofundit en el coneixement de diferents aspectes relacionats amb Gaudí. Però és més difícil assegurar que l'Any Gaudí hagi servit per fer extensius aquests coneixements. I és que si el dia que els Comediants van fer el bateig de foc de Gaudí, els carrers de Reus es van omplir de gom a gom de gent de totes les edats i condició, a les exposicions, conferències i presentacions sempre hi eren els mateixos. Les mateixes cares a cada acte. I pel que fa a la ruta Gaudí que va preparar el Patronat de Turisme, no va atraure molts turistes, entre els quals té més èxit la ruta modernista.”²³

No ens interessa tant, però, fer la valoració de la celebració en conjunt, que sens dubte es presta a no pocs matisos i pot ser objecte de debat, com centrar-nos a mostrar les conseqüències d'a-

questa en la percepció col·lectiva de la biografia del personatge. Efectivament, si l'apropiació per part d'una comunitat local d'aquells que són considerats els seus fills il·lustres sembla inevitable, en el cas d'Antoni Gaudí, la manca d'obra arquitectònica i la consciència del fet que, en part, era el resultat d'un rebuig explícit de la pròpia comunitat, ha obligat des de sempre a centrar aquesta apropiació en els orígens. Orígens que s'expressen en el lloc geogràfic de naixement, però sobretot en la construcció d'una personalitat genial. "Barcelona té les pedres, però Reus hi posà l'esperit" s'ha afirmat com a síntesi d'una idea que possibilita una relació no material, suposadament tant o més important que l'evidència física d'una obra.

Si el 1960, J. M. Guix escrivia "Parece designio de Dios que entre Reus y Gaudí solo quedara una unión espiritual. Como en una constante purificación, el hombre el pueblo y el tiempo, han repudiado la materia, por noble que ésta haya sido, a cambio del espíritu", el 2002, s'afirma "Però les relacions no s'han de basar únicament en qüestions físiques, en maons o en ciment. Tot i no posseir cap obra arquitectònica, Reus disposa d'un important fons relacionat amb la vida de Gaudí. Documents i objectes personals i familiars (...) tot un seguit de materials que van ser la base sobre la qual l'Ajuntament de Reus va decidir crear a la ciutat un espai permanent en què tot-hom pogués veure els documents que vinculen, més enllà de les pedres, Gaudí i Reus."²⁴

I és en aquesta connexió espiritual que la ciutat, amb els seus responsables polítics al capdavant, va poder trobar el seu paper en la celebra-

ció de l'any Gaudí i recuperar per a la memòria col·lectiva la figura de l'arquitecte.

Bibliografia

AMORÓS, Xavier. *Temps estranys, claroscurs en la llarga postguerra reusenca. Llibre segon, 1951-1960*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 2002.

BASSEGODA NONELL, Joan. *Antonio Gaudí: Vida y arquitectura*. Barcelona: Caja de Ahorros Provincial de Tarragona, 1977.

BASSEGODA NONELL, Joan. *Antonio Gaudí*. Barcelona: Edicions 62, 1992.

FÉRRIN, Ana M. *Gaudí de piedra y fuego*. Barcelona: Ja-raquemada, 2001.

GABRIEL, Pere. "En temps de burgesos, professionals i obrers. La difícil i contradictòria construcció d'una Catalunya urbana i europea, 1875-1910". A: *Gaudí-Verdaguer*. Barcelona: Museu d'Història de la Ciutat, 2002.

Gaudí per Reus. Recorregut virtual de Gaudí per la seva ciutat amb motiu del seu 150è aniversari del seu naixement. [Opuscle i DVD]. Reus: Ajuntament de Reus, 2003.

GUIX I SUGRANYES, Josep M. *Defensa de Gaudí*. Reus: Monterols, 1960.

LAHUERTA, Juan José. *Gaudí i el seu temps*. Barcelona: Barcanova, 1990.

LAHUERTA, Juan José. *Univers Gaudí*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, 2002.

MARTINELL, Cesar. *L'arquitecte Gaudí*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 1979.

MASSÓ CARBALLIDO, Jaume; FERRAN SANS, Marc. "Un cop d'ull a *El Arlequín* (Reus, 1867-1868)". A: *Gaudí & Reus*. Reus: Ajuntament de Reus, 2002.

MERCADER, Laura. *Antoni Gaudí. Escritos i documentos*. Barcelona: El Acantilado (Quaderns Crema), 2002.

NAVARRO ARISA, J. J. *Gaudí. El arquitecto de Dios*. Barcelona: Planeta, 2002.

PITARCH I MORELL, M. Teresa. *Emprentes d'Antoni Gaudí i Cornet a Reus (1852-1926)*. Reus: Patronat Municipal de Turisme i Comerç, 2001.

POBLET, Jose Antoni. *Gaudí: l'home i el geni*. Barcelona: Bruguera, 1973.

POMÉS, Jordi; RODRÍGUEZ, Maria. *L'Obrera Mataronesa*. Mataró: Caixa Laietana, 1997.

SALCEDO MILLANI, Antoni. "Aproximació a Gaudí: relacions amb les seves vivències i conceptes" a *Revista del Centre de Lectura*, 7a època, núm. 1. Reus, 2001.

TORRANTS, Ricard. "Verdaguer-Gaudí, una aproximació". A: *Gaudí-Verdaguer*. Barcelona: Museu d'Història de la Ciutat, 2002.

21. A la ciutat de Reus és vigent una interessant pràctica de fulls satírics impresos, per carnaval.

22. "Sento molta i molta vergonya pel fet que ens servim d'una persona que ja no pot parlar i explicar la realitat, i no pas imaginacions (...). El nom de la persona que podríem identificar com un tresor de Reus (...) és el del senyor Lluís Domènech i Muntaner, que tants edificis modernistes ens va deixar. Ensenyar els seus edificis i fer servir, en canvi i alhora, el nom de Gaudí, és enganyar les persones que visiten la ciutat." *El Punt* (19 abril 2002).

23. Vegeu *El Punt* (30 gener 2003).

24. *Gaudí & Reus ...* p. 5.